

A csemetetermelés biztonságaért

DR. PAPP LÁSZLÓ

Az erdősítési és fásítási tervek megvalósításának alapfeltétele, hogy a szükséges csemete megfelelő mennyiségben, minőségben és időben rendelkezésre álljon. Sajnos e tekintetben évről évre sok nehézség jelentkezik.

Először is rendkívüli mértékben változik a termelt csemete mennyisége. Egyik évben felesleg van, a másik évben a nagy hiány okoz fennakadást. Az utóbbi években inkább állandó csemetehiányról kell beszélni. S a jelek szerint ez az állapot csak romlik, ha idejében nem történik átfogó intézkedés. Vázolni szeretném azokat az okokat, amelyek a termelés bizonytalanságát okozzák, majd rámutatni arra, hogy milyen intézkedésekkel lehetne a termelés folyamatosságát biztosítani.

Az évi termelés ingadozása és annak okai

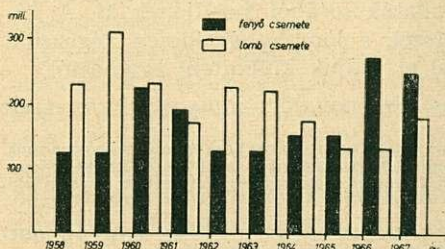
Feldolgoztam a csemetestatistika adatait egy olyan 10 éves időszakról, amelyben aránylag azonos viszonyok uralkodtak, 1958—1967 között. 1968-ban már az új gazdasági mechanizmus éreztette hatását.

Az évente termelt összes csemetemennyiséget fenyő és lomb szerinti bontásban az 1. ábra mutatja. Az évi ingadozás mindkét esetben túl nagy. A legnagyobb és legkisebb érték közötti eltérés túlhaladja a 100%-ot. Márpedig alaposan átgondolt terveket kivitelezni nem lehet, ha egyik évben kétszer annyi csemete terem, mint a másikban.

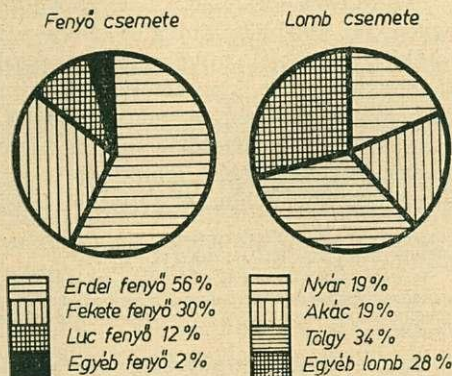
A fenyő- és lombcsemete elkülönítésén belül az egyes fajok megoszlása igen eltérő. Az erdei- és a feketefenyő az összes termelt fenyőcsemete-mennyiség 86%-át teszi ki (2. ábra). A lombcsemeték közül a nyár-, akác- és tölgycsemete adja a termelés zömét, 72%-ot. A további vizsgálatot tehát elegendő ezekre leszűkítve végezni.

Az évente termelt fenyőcsemete mennyisége igen erős ingadozást mutat fajok szerint is. Az erdőfenyő 76 és 165 millió, a feketefenyő 25 és 103 millió között változik. Az erős ingadozás ellenére megállapítható, hogy a csemete mennyisége némileg emelkedő tendenciát mutat. A jövőre nézve ez fontos jelenség (3. ábra).

Rendkívül erős az évi ingadozás a tölgycsemete esetében. Ez a makktermés szakaszosságából természetszerűleg következik. A makktermés szakaszossága egyelőre adott tény, amivel számolni kell. Legfeljebb a makk hűtőházi eltartásával lehetne enyhíteni a bajon.

1. ábra. A termelés mennyiségének változása

2. ábra. A csemeték fajok szerinti megoszlása

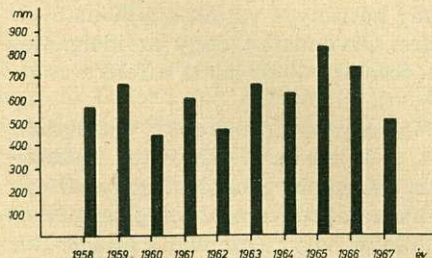
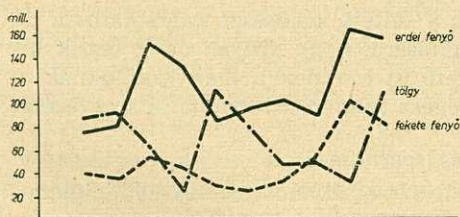
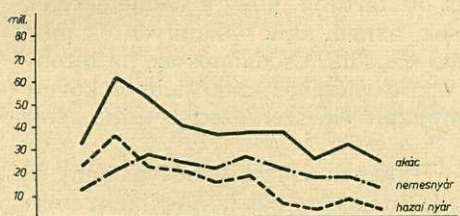
Igen érdekes az akác és a nyárok termelési grafikonjának alakulása. A termelés volumene mindhárom esetében csökkenő tendenciájú. Az akác évente termelt csemetemennyisége 10 év alatt 50%-kal csökkent. Legkiegyensúlyozottabb a nemesnyár szaporítóanyag termelése mérsékelt csökkenő tendenciával. Legfeltűnőbb a grafikon alakulása a hazai nyárok esetében. A termelés volumene 10 év alatt egytizedére csökkent, ami egyébként jó jel.

A termelés ingadozása sok tényezőtől függ. Köztudomás szerint legelőször az időjárást teszik felelőssé. Nem vitás, hogy egy adott csemetekertben az időjárás sokszor katasztrófális lehet, különösen a fenyők esetében, ha a csemetekert nem rendelkezik a szükséges felszereléssel. Országos viszonylatban azonban az időjárás hatását nem lehet egyértelműen kimutatni. A 3. ábrán felvázoltam Budapest évi csapadékösszegeit. Ezt nagy megközelítéssel országos átlagnak lehet venni. A grafikonok összehasonlítása az előbbi megállapítást alátámasztja. Vagyis a csemetemennyiség évi ingadozásában nem az időjárás viszi a döntő szerepet.

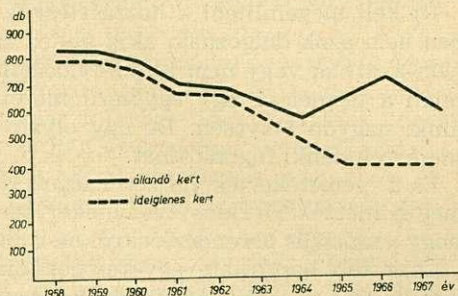
Nem könnyű a feltett kérdésre válaszolni, s nem is hálás feladat. Márpedig egyszer szembe kell nézni az adott helyzettel, hogy a kivezető utat megtaláljuk.

Közel két évtizedes munkám alatt szerzett tapasztalatok alapján a csemetetermelés bizonytalanságának okát termelésszervezési és termelésteknikai hiányosságokban látom.

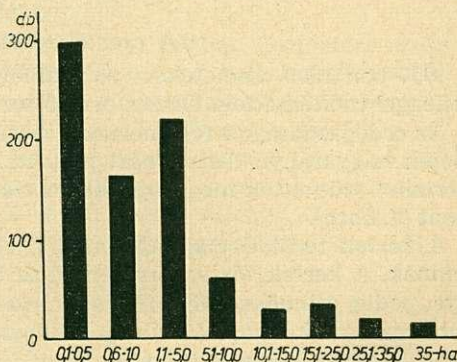
A csemetetermelés nem valami könnyű, látványos, biztos sikert ígérő munka. Sok törődést, utánjárást igényel. Nem is könnyű rá embereket találni, már csak

3. ábra. A fontosabb fajok csemetemennyiségének változása az évi csapadék függvényében

4. ábra. A csemetekertek megoszlásának változása

5. ábra. A csemetekertek nagyság szerinti megoszlása

azért sem, mert a csemetetermelés mérlege évről évre *ráfizetéssel zárult*. Lassan olyan szemlélet alakult ki, hogy nem érdemes vele súlypontosan foglalkozni, nem érdemes rá áldozni, s ez a szemlélet a ráfizetést tovább növelte.

A csemetetermelés az erdőgazdálkodás mostoha gyermeke lett. Ezt az irányító szakember érezte, de érezte a csemetekert-kezelő is, mert mindig hátrányosabb helyzetben volt a kerületben dolgozó társánál. Legjobban érezték a csemetekerti dolgozók, hiszen az erdőgazdasági munkák közül a csemetekerti bérek a legalacsonyabbak. Következménye az ügyesebb, élelmesebb emberek elvándorlása, a hozzáértés színvonalának csökkenése lett. Nem vitás, hogy mindez a jövedelmezőségre ismét negatívan hatott.

Mindehhez szorosan csatlakozik a termeléstechológiai hiányosság. Talán a tervszerűséggel kell kezdenem. Általános érvényű, kötelező erővel elrendelt csemetekerti üzemterv ma sincs. Történtek ugyan próbálkozások, de nem sok eredménnyel. Azt természetesen nem állítom, és nem is állíthatom, hogy terv nélkül folyt volna a munka. Főhatósági utasítás írta elő, hogy a csemetekert területének egyharmadán minden évben termőerőpótló művelést kell végezni. Hány csemetekertben volt ez rendszeres? Az utolsó pillanatban mindig jött valami közbe. Vagy ismét csemetével kellett hasznosítani, vagy nem volt trágya, vagy művelő gép stb. Eredménye a csemetekerti talajok fokozatos leromlása, kimerülése lett. Egyik igen lényeges oka annak, hogy a termelés a mindenkori időjárás szoros függvényévé vált. Hány csemetekert kezelője panaszolta, hogy nem kapja meg időben a kért erőgépet, trágyát s egyéb anyagot. Sehol sem annyira fontos az idejében végzett munka, mint éppen a csemetekertben.

Itt kell megemlíteni a hozzáértést is. Ma ott tartunk, hogy a csemetekertekben nem azok dolgoznak, akik ahhoz értenek, hanem akik valamilyen ok miatt nem akarnak vagy nem tudnak máshol elhelyezkedni. Csodálatos az, ha bizonytalan a termelés? Egy egyszerű motorfűrész kezeléséhez szakértelmet követelünk, nagyon helyesen. De egy olyan komplikált élő szervezettel, mint a csemete, mindenki foglalkozhat.

És a csemetekertek felszereltsége? Néhány kiemelt kert kivételével hány üti meg a mértéket? Hány csemetekertben van öntözőberendezés, gépi felszerelés, hogy a szociális berendezésekről ne is beszéljünk.

Csak felvillantottam egy-két gondolatot a feltett kérdéssel kapcsolatban, de úgy vélem, ez is elegendő annak megvilágítására, hogy milyen okok teszik bizonytalanná csemeteellátásunkat. A kivezető út ezeknek a hiányosságoknak a megszüntetésével várható. A kiindulás az egész termelési folyamat átszervezése.

A csemetetermelés szervezése

1957-ben 1600 csemetekert volt, amelyből 824-et állandó, és 797-et ideiglenes jelleggel működtettek. Összes bruttó területük 3537 ha-t tett ki.

Az erdőgazdaságok felismerték a szétszórtság hátrányos voltát, s a 60-as évek elején nagyarányú összevonást hajtottak végre. Örvendetes, hogy az ideiglenes kerteket szüntették meg nagyobb mértékben. Számuk 10 év alatt a felére csökkent (4. ábra).

A kertek területi megoszlására az jellemző, hogy az apró kertek túlsúlyban vannak. A kertek 75%-a nem éri el az 5 ha-t. A 15 ha-on felüli kertek részaránya pedig mindössze 9%. Ez a helyzet korszerű gépi technológiák bevezetésére ma sem kedvező (5. ábra). Különösen sok az apró kert a dolog természeténél fogva a hegy- és dombvidéken. Az Alföldön egy csemetekert átlagos területe 11 ha-ra tehető, míg pl. a nyugati országrészben csak 2,5 ha.

A még jelenleg is kb. 1000 db-ban levő, szétszórt kertet lehetetlen felszerelni korszerű gépekkel, öntözőberendezésekkel, szociális létesítményekkel, ellátni

megfelelő szakvezetéssel és szakmunkással. Márpedig ezek a termelés biztonságának alapvető előfeltételei. A probléma megoldásának első lépcsője tehát a kertek maximális koncentrációja.

A felszabadulás utáni időszakban a csemeteellátás jelszava az volt, hogy lehetőleg minden erdészeti, sőt minden terület csemetével önellátó legyen, a csemetét a felhasználás közvetlen közelében termeljék meg. Ez a szemlélet vezett a szétszóró, apró kertekhez.

Helyes volt akkor ez a törekvés, mert a csemete legnagyobb ellensége a többszöri vermesítés és szállítás. Ma ez az álláspont már korszerűtlen, s a kertek jelenlegi szétszórtságát semmi sem indokolja. Biológiai okok sem. Hazánk klimatikus viszonyai egy tájegységen belül olyan kis eltérést mutatnak, hogy azazal nem indokolható. Sokkal nagyobb eltéréseket adnak a mezo- és mikroklimatikus különbségek.

A csemete, mint minden fiatal élő szervezet rendkívül plasztikus, s a helyi adottságokhoz gyorsan alkalmazkodik. Erre sok idős állományunk bizonyítást adna, ha kikutatnánk a csemete származását.

A szállítási viszonyok sem indokolják ma már a szétszórtságot. Korszerű csomagolásban néhány óra alatt 100 km-ekre szállítható a csemete minden károsodás nélkül.

A nyár és a fűz termelőkertek koncentrációja biztatóan halad előre. A kezdeti nehézségek leküzdése után ezen az úton kell tovább haladnunk.

A szervezéshez tartozik az a kérdés is, hogy milyen szerv termeljen csemetét. Természetesen minden olyan szerv, amely a termelés alapvető előfeltételeit maradéktalanul biztosítja.

Ma még a múlt örökségeként az erdőgazdaságok monopol helyzetben vannak. Az utóbbi évek igen nagy csemetehiányára éppen ez a helyzet vezetett. Az erdőgazdaságok elsősorban csak a saját szükségletükre termeltek, mert többször előfordult, hogy a felesleget nem tudták értékesíteni kereslet hiányában, vagy mert a megrendelő valamilyen ok miatt a csemetét nem vette át. Az új gazdasági mechanizmusban pedig a vállalatok ilyen kockázatot nem vállalnak.

A csemete ugyanis igen erősen eltér minden más termelvénytől. Mikor a kiültethető méretet elérte, fel kell használni. Eltartani hűtőházban is legfeljebb 4–5 hónapig lehet, tehát még a következő ültetési szezonig sem. Csak rendeltetésszerű felhasználása lehetséges. A fel nem használt csemete semmiféle módon nem hasznosítható, ez teljesen értéktelenné válik.

Véleményem szerint a szaporítóanyag-ellátás állami feladat. Csemetére szükség van, különben nem lesz erdő. A csemetét tehát meg kell termelni, akár gazdaságos az, akár nem. Természetesen az ésszerű gazdaságossági nézőpontokat figyelembe kell venni, de nem lehet döntő tényező a közgazdasági álláspont. A lényeg az, hogy jó minőségű csemete kellő mennyiségben és kellő időben álljon a felhasználók rendelkezésére. A csemetetermelés közgazdasági hatása majd az erdősítések eredményességében és jó minőségű, értékes állomány ki-termelésekor fog jelentkezni. Vagyis az egész csemetetermelésben szemlélet-változásra van szükség.

A biztonságos csemetetermelést úgy látom megoldhatónak, ha körzeti csemetekertek létesülnek úgy felszerelve, hogy minden munkát idejében végezhessenek. Ez állhat egy, vagy egymás közelében fekvő több, összevont kertből.

A felhasználók igényeiket a körzeti csemetekertből rendelik meg. Legalább 2 évvel előbb, s ez 10%-os biztonsággal tud termelni. S a nem értékesíthető feleslegét, mint selejtet, megsemmisíti.

A körzeti csemetekertek berendezése egyszeri komoly beruházást igényel. A kiinduló alap a már meglevő, mintegy 20 nyár- és fűztermelő kerttel adva van. A további körzetesítés és összevonás alapos, körültekintő kutató, szervező munkát igényel.

A vázolt koncepció gyökeres változást jelent a csemetetermelésben, mert több évre szabja meg annak irányát. S e munkához mindenki hozzáadhatja a maga részét, aki a csemetetermelés, illetve a jövő állományainak sorsát szívén viseli.

Tanulmányomban már bizonyos általános termelési technológiai hiányosságokat is felvetettem. Azokkal itt részletesen foglalkozni túl messzire vezetne. Azt azonban meg kell állapítani, hogy a legtöbb kertben évtizedes hagyományokon alapuló módon termelnek, holott ma már számos korszerű, belterjes technológiai sor és gépek állnak rendelkezésre. De a korszerű technológiák bevezetésének előfeltétele a vázolt szervezeti változás.

Mindezek egyéni álláspontot tükröznek. Kíváncsok, hogy a kérdéshez minél többen hozzászóljanak azok közül is, akik termelik, irányítják, elosztják és felhasználják a csemetét.

*

E vitaindító cikk kéziratát több szakembernek megküldtük hozzászólás végett. Nincs lehetőség a terjedelmes anyag közlésére. Csupán néhány gondolatot ragadunk ki:

Szegedi Mihály (Derecske) szerint a csemeteellátás bizonytalanságát a művelési ágváltozás engedélyeinek vontatott kiadása idézi elő. Helytelennek tartja a jövedelmezőség előtérbe helyezését, mert az a minőség rovására megy. Azt tapasztalja, hogy a mezőgazdasági termelésben az utóbbi évtizedben óriási fejlődés következett be. A csemetetermelésben 1960 óta lényeges fejlődés nincs.

Gyimesi János (Novajidrány). Hiányolja, hogy komoly csemetekerti szakkönyv még nem jelent meg. Ezen túlmenően helyi technológiák kialakítása szükséges. A csemetetermelés azért ráfizetéses, mert alacsonyak az árak. Nagy baj, hogy a csemetekertben dolgozó szakemberek és munkások lényegesen kevesebbet keresnek, mint más területen dolgozó társaik. A munkaerő rohamos csökkenésének oka: az állandó foglalkoztatás hiánya, az alacsony bérek, a szakképesítés hiánya, a nyári 10 órás munkaidő.

Kertész Margit (Szeged) szerint a csemetekerti dolgozók évek óta a legalacsonyabb bérkategóriába vannak besorolva, pedig a csemetekerti munka nem könnyű. Sajnálatos, hogy még mindig nincsenek csemetekerti szakmunkások. Csemetekerti szakmunkás tanfolyamok szervezése igen sürgős feladat lenne. Baj van a termelési technológiákkal. Évtizedes hagyományokon alapuló módon termelünk, pedig már sok gép van. Nagy szükség lenne bemutatókra és tapasztalatcserékre.

Dr. Tóth Károly (Kecskemét). A csemetetermelésben az utóbbi években kialakult helyzet elsorvadáshoz vezetne. Így feltétlenül tenni kell valamit. Szerinte a szükséges csemetemennyiség meghatározói az Erdőfelügyelőségek legyenek. A MÉM által adott távlati keretszámok ismeretében $\pm 20\%$ -os eltéréssel meg tudják adni a csemeteszükségletet. A 20% -os eltérés pénzügyi következményeinek kiegyenlítésére központi alapot kellene létesíteni. A csemetetermelés elsődleges gazdái az erdő és fagazdaságok legyenek. Ugyanakkor ez ne zárja ki annak lehetőségét, hogy egyéb szervek is nevelhessenek csemetét,

ha a szükséges előfeltétellel rendelkeznek. A koordináló tevékenységet pedig az Állami Erdőrendezőségek lássák el.

Dr. Kollwentz Ödön (Pécs). A csemetetermelés az erdőgazdálkodás *alapanyag-ellátó* tevékenysége s így nem szabad azt *mellékküzemágnak* tekinteni. Tervszerűségét mindenképpen országos szinten kell biztosítani, s erre legalkalmasabb a MÉM Erdőrendezési Főosztálya. A probléma megoldása tekintetében igen fontos a megfelelő árrendezés. Az árakat egyeztetni kellene a kertészeti vállalatok áraival és *maximálni* kellene. Mindezek, valamint a termelés ésszerű koncentrációja és körzetesítése után az erdőgazdaságok biztosítani fogják a szükséges csemetét. Előfeltétel még a betelepítésre kerülő területek végleges kijelölése és a magtárolás problémájának megoldása.

Róth Gyula (Sopron) szerint a csemetetermelő üzemnek rentábilisnak kell lennie éppen úgy, mint minden más árutermelő üzemnek. A jövő csemetetermelését csakis műanyag dobozban, vagy tőzegcserépben nevelve, konténeres csomagolásban tudja elképzelni, amihez a táptalajt mesterségesen állítják elő. Mind a keverést, mind a töltést gép végezné. Bár ez utopisztikusnak tűnik, de a csemetenevelés jövőjét csak így tudja elképzelni.

Dr. Márkus László. A problémát nem feltétlenül a termelés koncentrációja oldja meg. Kis kertekben is lehet jó minőségű csemetét olcsón előállítani. Arra is van példa, hogy jól felszerelt kertekben sűrűs eredmények születnek. Feltétlenül helyes a szakmai színvonal emelése mind a csemetekert-kezelő, mind a csemetekerti munkás tekintetében. De alapvető fontosságú az anyagi érdekesség megteremtése is. Véleménye szerint a merev, önálló csemetetermelési ágazati szemlélet hibás.

*

Dr. Papp László záró megjegyzései. A hozzászólók egyöntetűen egyetértettek abban, hogy a csemetetermelés jelenleg válságban van és a kivezető út megtalálásához gyökeres változás szükséges. De hogyan?

Dolgozatomban azért éleztem ki néhány kérdést, hogy legyen min vitázni. Állásfoglalásom nem „*ex cathedra*” kijelentés, hanem egy-egy megoldási lehetőség a sok között, mint ahogy a hozzászólók is egy sereg, néha homlokegyenest ellenkező megoldási lehetőséget vetnek fel. A hozzászólók hangja mégis pozitív, így felvetéseim nem légüres térben mozognak. A gyakorlati szakemberek természetesen azokat a részeket emelik ki, amelyek őket közvetlenül érintik. Nagyon megnyugtató, hogy itt teljes az összhang.

Közgazdasági kérdésekben nem vitázom, mert nem értek hozzájuk. Csak annyit jegyeznek meg, hogy én nem írtam arról, miszerint a csemetetermelés terén a rentabilitás mellékes lenne. Csupán az a véleményem, hogy a csemetetermelést nem lehet csak közgazdasági szemüvegen át nézni. Erre a jelenlegi helyzet szomorú bizonyíték. A csemete nem végtermék, hanem nélkülözhetetlen kiinduló alapanyaga a majdan kitermelésre kerülő végterméknek.

Róth Gyula elképzeléséhez az a megjegyzésem, hogy az nem utópia, hanem kutatás alatt levő, sőt megoldás felé haladó probléma.

Ami a csemetetermelés felső szervezetét illeti, arra több javaslat született. Lehet sokféle megoldás. A csemetetermeléssel is többféle szerv foglalkozhat. Nem ez a lényeg. A lényeg az — amit dr. Márkus László is kiemelt dolgozatomból —, „hogy jó minőségű csemete kellő mennyiségben és kellő időben álljon a felhasználók rendelkezésére.” Vitaindító cikkemet ezért írtam, és csak hálás köszönetet tudok mondani mindenkinek, aki egy-egy gondolatának közreadásával a kibontakozást elősegíti.